

terna. Maktskiftet med den liberal-socialdemokratiska regeringen hösten 1917 ändrade successivt inriktningen i utrikespolitiken och från hösten 1918 underkastades sig den svenska diplomatin ententens blockad- och isoleringspolitik mot Sovjetryssland. På samma gång försvann emellertid också utsikterna till en kreativ roll i en global, kritisk riktning – med sin utomordentligt goda renommé i Ryssland, sin korta distans till stormakterna och sina goda utrikeskontakter och samfärdselsförbindelser hade Sverige haft avsevärt större handlingsmöjligheter än någon annan småstat att interagera och medla mellan sovjetregeringen och västmakterna.

Helsingfors

LARS WESTERLUND

Håkan Blomqvist, *Socialism på jiddisch: Judiska Arbetare Bund i Sverige* (Stockholm: Carlssons 2020). 238 s.

I förstamajtåg i större svenska städer skymtas ofta banderoller från vänstergrupperingar vars medlemmar invandrat från länder som exempelvis Chile, Iran och Irak under 1900-talets sista decennier. Under en tid efter andra världskriget var det i stället medlemmar av judiska Arbetare Bund som deltog i mellersta och södra Sverige. De representerade vad som en gång varit en massrörelse bland östeuropeiska judar och det största judiska partiet i mellankrigstidens Polen. Håkan Blomqvist har nu givit Bund dess svenska historia. Han berättar om överlevande bundister som anlände till Sverige efter Förintelsen. Det rörde sig om människor som inte bara förlorat familj, släkt, vänner och hälsa utan även det politiska och kulturella sammanhang som de växt upp och verkat i. Mot bakgrund av det annalkande kalla kriget försökte de återskapa rörelsen och tillgodose behoven hos bundister i olika delar av landet.

Den första boken om Bund på svenska borde innehållit en utförligare historisk bakgrund. Blomqvist är tydlig gällande rörelsens ideologiska orientering men läsaren får inte tillräcklig information om dess förhistoria och långa historia från grundandet 1897 till den efterkrigstid som står i centrum för denna bok. Bund var förankrat i den jiddisch-språkiga kulturen under en tid då få betraktade jiddisch som ett riktigt språk. Rörelsen ansåg att de östeuropeiska judarna borde stanna kvar i sina hemländer under en tid av massiv judisk emigration till väst, och då både judiska och icke-judiska nationalisterna argumenterade för att de hörde hemma i en egen stat. Bundismen tänkte sig att judarna skulle ha en plats bland andra folk i en framtida socialistisk federation och tog kraftfullt avstånd från den judiska nationalism som de uppfattade som ett borgerligt påfund.

Sionismen byggde på den ur Bunds perspektiv absurda idén att en östjudisk arbetare hade mer gemensamt med en jementisk jude eller en judisk kapitalist än med en östeuropeisk icke-judisk kollega. I enlighet med parollen om "härhet" (*doykait*) genomsyrades rörelsen av idén att den judiska arbetarklassens öde var tätt sammankopplat till dess icke-judiska omgivning. Denna uppfattning stämde överens med marxismens universalistiska anspråk och tro på kampen för mänsklighetens allmänna välgång men hade samtidigt en konkret politisk grund. Trots den ryska judenhetens antal var judiska arbetare en mycket liten del av den ryska arbetarklassen i stort. Ensamma hade de inte några utsikter att åstadkomma politisk förändring och även deras försök till självförsvar var beroende av hjälp från den icke-judiska omgivningen.

Som bekant skulle historiens krafter varken premiera de judar som valde att stanna i Östeuropa eller skapa förutsättningar för den solidaritet som var Bunds signum. Efter revolutionen 1917 och det åtföljande inbördeskriget tvingades Bunds medlemmar att uppgå i sovjetkommunismen eller emigrera. Det var i det nyligen frigjorda Polen som Bund slutligen skulle blomstra under mellankrigstiden, där det växte till en massrörelse, inte minst tack vare dess förmåga att organisera judiska arbetare och den skarpa anti-judiska vändningen inom polsk politik på 1930-talet. I Warszawaghettot under andra världskriget avstod Bunds företrädare till en början från att delta i förberedelserna för motstånd eftersom de höll fast vid sina gemensamma intressen med den polska arbetarklassen. Grundvalarna för Bund, den östeuropeiska arbetarklassen, dödades under Förintelsen och dess ideologiska fiender, stalinismen och sionismen, gick stärkta ur andra världskriget. Överlevande bundister spreds över världen och rörelsen blev nu internationell, särskilt efter att polska Bund anslöt sig till kommunistpartiet.

Blomqvists verk vittnar om ett mångårigt intresse och engagemang för Bunds historia. Han har producerat ett fascinerande dokument om bundisternas försök att finna fotfäste som människor, judar och socialister i efterkrigstidens Sverige. Svenska Bunds främsta roll – med Paul Olberg och Sara Mehr i spetsen – verkar enligt Blomqvist ha varit att underlätta dess medlemmars tillvaro och i många fall tillfälliga uppehåll i Sverige. Mosaiken av röster från de människor som befann sig på avlägsna orter och som sökte återupprätta kontakten med sina kamrater för tankarna till Svetlana Aleksijevitjs prosa.

Författaren har genomfört en grundlig genomgång av Bunds flyktninghjälp och politiska arbete. Detaljriikedomen ger emellanåt framställningen en lätt anekdotisk karaktär och boken framstår i dessa fall som mer som en minnesteckning över människor som under svåra förhållanden försökte organisera sig och hjälpa varandra än som en vetenskaplig undersökning.

Bokens analytiskt starkaste delar länkar samman svenska Bunds verksamhet och dess personliga konflikter på lokal och nationell nivå med dess försök att formera sig inom ett internationellt politiskt landskap som förändrades snabbt i och med kalla kriget. Blomqvist leder läsaren med säker hand genom såväl frågor rörande inställningen till Israels grundande och frågan om att ställa sig på västs sida mot det kommunistiska östblocket, som uteblivna medlemsavgifter och bråk mellan kamrater. Han skriver empatiskt om svenska Bunds framgångar, tillkortakommanden och slutliga upplösning då de flesta bundister efter några år flyttade vidare, till Nordamerika, Israel eller Australien. Även om Blomqvist hade kunnat göra mer aktivt bruk av tidigare forskning för att introducera Bund och sätta den egna undersökningen i ett sammanhang, har han skapat ett fängslande bidrag inte bara till Bunds historia utan även till svensk arbetarhistoria, svensk-judisk historia och historien om Sverige som invandrarland.

EHESS, Paris

OLOF BORTZ

Björn Lundberg, *Frontlöparen: Gunder Hägg, hans uppgång och fall* (Lund: Historiska media 2020). 327 s.

Historien om löparen Gunder Hägg börjar bokstavligen i hans jämtländska fotspår. Här, i trakterna kring Bräcke, rör sig författaren – och löparen – Björn Lundberg i bokens inledning. Han beskriver hur han lämnat riksvägen och via mindre och mindre skogsvägar tagit sig fram till en gångbro vid Glimån. Där har han ställt hyrbilen och i stället snörat på sig löparskor för att till fots ta sig de sista kilometrarna fram till huset i Johannesnäs, udden vid Hemsjöns södra strand där Gunder Hägg föddes på nyårsafton år 1918. Inledningen är kraftfull, inte minst genom Lundbergs sätt att beskriva hur han springer fel, springer tillbaka, får fråga om vägen och hinner bli rejält blöt om fötterna innan han till slut hittar det vid första anblicken oansenliga torpet.

Frontlöparen är en populärhistorisk publikation vilket går att ana sig till redan i undertiteln ord om "uppgång" respektive "fall", som dels signalerar ett stundande äventyr, dels ett diametralt motsatsförhållande mellan succé och fiasko. Gunder Hägg placeras in i en idrottshistorisk kontext som en del av 1930- och 1940-talets löparvåg, men också som en del av dåtidens infekterade strider mellan ett starkt amatörideal och viljan att tjäna pengar på idrottande. Den idrottshistoriska kontexten ges i sin tur en plats i en bredare samhällshistoria, vilket inte minst visas i skildringarna av Häggs